

Analiza sadržaja političkih programa političkih stranaka u Hrvatskoj (Izbori 90.)

VJEKOSLAV AFRIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb
TVRTKO UJEVIĆ

UDK: 316:324 (497.13)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. 06. 1990.

Knjižnice grada Zagreba

U radu se iznose rezultati provedene analize sadržaja izbornih programa političkih stranaka u Hrvatskoj, uz kratko uvodno objašnjenje kako je došlo do slobodnih demokratskih izbora i tko je sve sudjelovao u njima.

Provedena analiza ukazuje na sadržaj ponuđenih političkih ideja, te opis morfologije tržišta političkih ideja uspostavljenih kroz predizbornu kampanju. Analiza obuhvaća programe 34. stranke i u njima prati 17. tematskih cjelina.

Analizom je utvrđeno da su sličnosti u programima stranaka daleko prisutnije od razlika. Međutim, bitne razlike se pojavljuju na ključnim temama. Tako se razlike mogu pratiti na temi federacija – konfederacija, Monocentrični – policentrični razvoj Hrvatske, Jačanje nacionalnog identiteta kulture – Pluralizam nacionalnih kultura i odnos prema materinstvu i abortusu.

Analizom je, takođe, utvrđeno da su najčešće teme predizbornih programa bile: Pravna država (91,2 %) i poduzetništvo i privreda (70,6 %). Uzrok tome, po mišljenju autora, treba svakako tražiti u napuštanju jednostranačnih monopola, kao i posvećenoj ekonomskoj krizi privređivanja u Hrvatskoj.

Analiza sadržaja političkih programa političkih stranaka moguća je tek u demokratskim društvima koja svoje državne institucije ustanovljavaju izbornom procedurom. U totalitarnim, nedemokratskim društvima politički stavovi i politički programi koji se razlikuju od političkih stavova i političkih programa jedine vladajuće političke partije tretiraju se kao krivično djelo. Za razliku od nedemokratskih društava u demokratskim se društvima uspostavlja tržište političkih ideja, i političke ideje svoju pravu vrijednost ili svoje pravo da budu oživotvorene u ustrojstvu društva stječu tako da se većina građana, korištenjem svog izbornog prava izjašnjava za onu stranku koja je reprezentant određenog skupa političkih ideja. U demokratskom društvu svaka stranka nudi u svom političkom programu svoju vlastitu viziju političkog, gospodarskog i kulturnog ustrojstva društva, nastojeći preko javnih medija i vlastitog političkog marketinga utjecati na političko opredjeljivanje birača. Građani koji imaju pravo glasa, a to su svi punoljetni građani, kao birači, ponašaju se kao potrošači ponuđene političke robe i njihova je politička sloboda da se izjašnjavaju o podršci onoj stranci čiji program žele podržati.

Nakon 11. Kongresa Saveza Komunisti Hrvatske, kada je nagoviještena spremnost Saveza Komunisti Hrvatske da izađe na prve poslijeratne demokratske izbore, ravnopravno s ostalim političkim strankama, na alternativnoj pluralnoj političkoj sceni već djeluje oko dvadesetak različitih političkih grupacija.

Najkraće iznesena, kronologija zbivanja izgleda ovako:

2. veljače 1989. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu održana je osnivačka skupština Udruženja za Jugoslavensku Demokratsku Inicijativu (UJDI), političke grupacije koja je odigrala bitnu ulogu u uvođenju višestranačkog pluralizma kako u Hrvatskoj tako i šire u Jugoslaviji, da bi na kraju njezini članovi odustali od stranačke registracije i nastupa UJDI-ja na izborima (što je razlog da njihov program nije obuhvaćen našom analizom sadržaja), ukoliko, ne računamo jedan manji dio UJDI-jevih članova koji organizira Socijalno Demokratski Savez Jugoslavije – Socijalno Demokratski Savez Hrvatske (čiji program je, naravno, obuhvaćen u našoj analizi sadržaja).

28. veljače 1989. godine na tribini Društva književnika Hrvatske predstavljena je inicijativa za osnivanje Hrvatske Demokratske Zajednice.

3. ožujka 1989. godine u Klubu sveučilišnih nastavnika Sveučilišta u Zagrebu osnovana je prva politička stranka u Hrvatskoj (naravno, osim one na vlasti) Hrvatski Socijalno Liberalni Savez, kasnije Hrvatska Socijalno Liberalna Stranka.

I konačno, **5. veljače 1990. godine** Republički sekretariat za upravu i pravosuđe izdaje prve stranačke registracije, čime se i formalno uvodi politički pluralizam u Hrvatskoj. Svakako treba napomenuti i to da su dokumenti kojima se legaliziraju višestranački izbori u Hrvatskoj doneseni **15. veljače 1990. godine**. Tada Sabor SR Hrvatske usvaja ustavne amandmane i Zakon o izboru i opozivu odbornika i zastupnika, čime su ispunjene sve zakonske pretpostavke za održavanje višestranačkih, slobodnih, parlamentarnih izbora u Hrvatskoj. Izbori se održavaju po takozvanom većinskom sustavu u dva kruga glasanja. Prvi krug glasanja je **22. i 23. travnja 1990. godine**, a drugi **6. i 7. svibnja 1990. godine**.

Oko tri i pol milijuna građana Hrvatske, onih starijih od osamnaest godina, i s općim pravom glasa, na nedavno proteklim izborima imali su priliku da odluče kako će i u kojem političkom okruženju živjeti u budućnosti. Prvi put poslije četrdesetpet godina **biralo** se, a nije se "samo" glasalo.

Svrha ovdje reprezentiranih rezultata provedene analize sadržaja političkih programa političkih stranaka u Hrvatskoj, je ukazivanje na sadržaj ponuđenih političkih ideja, opis morfologije uspostavljenog tržišta političkih ideja, izražen sličnostima i razlikama u ponuđenim političkim programima, što omogućuje bolje razumijevanje kako ishoda samih izbora, tako i pravaca budućeg političkog djelovanja Hrvatskog parlamentarnim izborima ustanovljenog Sabora. Na osnovu poznavanja morfologije tržišta, moguće je također predvidjeti koje političke odluke novog Hrvatskog Sabora imaju šansu da budu provedene ne samo bez otpora opozicije već i sa njenom podrškom, a koje će naići na određeni otpor (i od strane kojih stranaka će otpor biti pružen).

Teškoće s uzorkom

Analizom "izbornih programa" pokušali smo utvrditi karaktere pojedinih političkih grupacija: Hrvatskog bloka, Evropske zelene liste, Koalicije narodnog sporazuma kao i drugih stranaka koje su ostale da djeluju samostalno vanblokovski. Analizom sadržaja

obuhvaćeni su programi 34 stranke. Pristup relevantnoj literaturi bio je prilično otežan, pošto pojedine stranke ili nisu imale spremne programe (što je zbog nedostatka vremena bilo i shvatljivo), ili su ih skrivali od javnosti do određenih "ključnih momenata" (Ivan Babić, HDZ), čija logika je bila i onako samo njima jasna. Svaka ozbiljnija analiza zahtjeva ravnopravan pristup svim akterima, što je ovaj put bilo teško izvesti. Sam politički start u dvorište demokratskog pluralizma nije bio ravnopravno trasiran, bitno ga je određivala materijalna osnovica svake pojedine stranke posebno, stoga je to bio glavni hendikep onih "malih" naspram "velikih" koji su imali i više nego dovoljno sredstava za dobru političku propagandu i marketing. Zahvaljujući agilnosti i spretnosti novinara "Večernjeg lista" (iz kojega smo kao glavni materijal za našu analizu uzeli kolumnu sa pete stranice: "Predstavljamo stranke SR Hrvatske uoči izbora" što je kontinuirano izlazilo od 10. ožujka do 11. travnja 1990. godine) i "Televizije Zagreb" (čija serija "Izbori 90." na drugom programu TVZ prati cijelu predizbornu trku do ponoći 21. travnja, kada nastupa zabrana bilo kakve agitacije) taj hendikep je bitno ispravljen, pa je šira javnost dobila neophodne informacije koje su pridonijele objektivnoj informiranosti.

Pristup

Sama analiza stranačkih programa zahtijevala je vrlo elastičan metodološki pristup te precizan instrument za postavljanje jedinica analize i jedinica sadržaja. Kao jedinicu analize odredili smo jedan stranački program, dok smo kao jedinicu sadržaja odredili jednu temu, koja je podijeljena na određeni broj podtema. Skaniranjem triju medijski najek-sponiranih stranaka: HDZ, SKH-SDP i HSLs-KNS primijetili smo da su njihovi programi ili programska načela tematski strukturirani na slijedeći način:

1. Državno uređenje
2. Pravna država
3. Poduzetništvo i privreda
4. Selo i agrarna politika
5. Socijalna politika
6. Komunalno-stambeni sustav
7. Državne službe
8. Međunacionalni odnosi
9. Europa
10. Demografsko pitanje
11. Iseljništvo
12. Jadran – turizam – pomorstvo
13. Ekologija
14. Školstvo i znanost
15. Kultura
16. Zdravstvo
17. Žena i obitelj

Kasnijom derivacijom osnovne strukture dobili smo 166 podtema koje su činile temeljnu matricu za analizu svakog stranačkog programa posebno. U odnosu na ova praćena područja, a to su sva koja smo mogli ustanoviti u ponuđenim predizbornim programima, moguće je s obzirom na "širinu" problematike koja je obuhvaćena programom

svake pojedine stranke, ukazati na ekstenzivnost programa te u tom smislu na njegovu doradenost. U tabeli 1. dane su sve analizom sadržaja obuhvaćene političke stranke a navedene su prema rangu postotka kojim je izražena ekstenzivnost pojedinih programa u odnosu na sva područja koja smo pratili analizom sadržaja. Iz tabele je jasno vidljivo da su **najkompletnije programe** za izbore ponudili Savez Komunisti Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena i Hrvatska Demokratska Stranka, dok su ostale stranke ponudile daleko manje. Pobjeda Hrvatske Demokratske Zajednice na izborima, kao i izborni fijas-ko Hrvatske Demokratske Stranke tim je više iznenađujući i ukazuje na činjenicu da programi pojedinih stranaka nisu bili onaj presudni faktor prilikom izbora iako su sasvim sigurno imali određenog utjecaja. Ovo je također vidljivo i iz izbornog uspjeha Srpske Demokratske Stranke koja se s obzirom na ekstenzivnost svog programa nalazi na dnu rangiranjem dobijenog popisa analiziranih stranaka zajedno s Muslimanskom Demokratskom Strankom, Bosanskom Demokratskom Strankom i Demokratskim Savezom Albanaca Hrvatske, čiji izborni rezultati su sasvim jasno zanemarivi u odnosu na izborni rezultat Srpske Demokratske Stranke.

Tabela 1.

Političke stranke obuhvaćene analizom sadržaja rangirane s obzirom na postotak zastupljenosti praćenih varijabli (tema) u njihovim programima

1. Savez Komunisti Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena / SKH – SDP	63,3 %
2. Hrvatska Demokratska Stranka / HDS	60,2 %
3. Hrvatska Demokratska Zajednica / HDZ	47 %
4. Socijalistički Savez – Savez Socijalista Hrvatske / SSH	46,4 %
5. Hrvatska Socijalno-Liberalna Stranka / HSLs	44,6 %
6. Socijalno-demokratska Stranka Hrvatske / SDSH	37,3 %
7. Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka – Vinkovci / SRSS	30,7 %
8. Hrvatska Seljačka Stranka / HSS	29,5 %
9. Hrvatska Stranka Prava / HSP	28,9 %
10. Pokret za Konfederaciju / PZK	28,3 %
11. Saavez Socijalističke Omladine Hrvatske / SSOH	28,3 %
12. Stranka Nezavisne Demokracije – Rijeka / SNDR	25,9 %
13. Zelena Akcija Zagreb / ZAZ	25,9 %
14. Hrvatska Stranka / HS	24,7 %
15. Istarski Demokratski Sabor / IDS	23,5 %
16. Autonomni Demokratski Savez Hrvatske / ADsH	22,9 %
17. Zelena Stranka Rijeka / ZSR	22,3 %
18. Zelena Akcija Split / ZAS	22,3 %
19. Socijalno Demokratski Savez Jugoslavije – Socijalno Demokratski Savez Hrvatske / SDSJ – SDSH	19,9 %
20. Stranka Jugoslavena / SJ	19,9 %
21. Riječki Demokratski Savez / RDS	18,7 %
22. Građanska Stranka / GS	18,1 %
23. Hrvatska Republikanska Stranka / HRS	18,1 %

24. Demokratska Akcija Hrvatske / DAH	16,9 %
25. Radikalno Udruženje za Sjedinjene Evropske Države / RUSED	15,7 %
26. Demokratska Kršćanska Stranka / DKS	14,5 %
27. Hrvatski Mirotvorni Pokret / HMP	13,9 %
28. Hrvatska Kršćansko Demokratska Stranka / HKDS	13,3 %
29. Ekološki pokret Zelena Akcija Šibenik / EPZAŠ	12,7 %
30. Jugoslavenska Samostalna Demokratska Stranka / JSDS	12,7 %
31. Muslimanska Demokratska Stranka / MDS	12,7 %
32. Srpska Demokratska Stranka / SDS	12,7 %
33. Bosanska Demokratska Stranka / BDS	9,6 %
34. Demokratski Savez Albanaca Hrvatske / DSAH	3,6 %

ANALIZA POJEDINIH TEMA

1. Društveno uređenje

Analiza pojedinih tema, za razliku od analize njihove zastupljenosti koja ukazuje na "širinu" pojedinih programa, ukazuje na konkretne razlike u programima pojedinih stranaka. Prva tema koju smo analizirali jest odnos stranaka prema **društvenom uređenju**. Odnos stranaka prema društvenom uređenju pratili smo preko izjašnjavanja pojedinih stranaka za pojedinu podtemu:

1. DRUŠTVENO UREĐENJE

	Učestalost u* programima
1.1. Organizaciona struktura državnog uređenja	
1.1.1. Centralizam	f:1
1.1.2. Demokratska federacija	f:20
1.1.3. Konfederativno uređenje	f:13
1.1.4. Separacija	f:3
1.2. Promjena granica	
1.2.1. Konsensus	f:7
1.2.2. Povijesne granice	f:2
1.2.3. Prirodne granice	f:2
1.3. Sastav Hrvatskog Sabora	
1.3.1. Jednodomni Sabor	f:3
1.3.2. Dvodomni Sabor	f:3
1.3.3. Trodomni Sabor	f:0

* Pored pojedinih podtema navodimo i učestalost njihovog pojavljivanja u izbornim programima (tako na primjer f:1 znači da o ovoj podtemi govori samo jedna stranka dok f:20 znači da čak dvadeset stranaka u svom programu zagovara upravo tu podtemu)

Zanimljivo je da se ni jedna stranka ne izjašnjava za Centralističku Jugoslaviju, čak ni Stranka Jugoslavena. Centralizam u svom programu spominje jedino Radikalno Udruženje za Sjedinjene Evropske Države, ali ovaj **centralizam** ne odnosi se na centralističku organizaciju Jugoslavije već na centralistički organiziranu Evropsku Federaciju.

* Misli se na 16,7 % od programa kao 100 %.

Stranke pitanju **društvenog uređenja** prilaze različito i neke mu daju više a neke manje mjesta u svojim programima. U odnosu na ostale teme, a s obzirom na zastupljenost teme **društveno uređenje** u cjelini programa pojedine stranke, izgleda da je pitanje **društvenog uređenja** najvažnije pitanje za Demokratski Savez Albanaca Hrvatske koji čak 16,7 posto svog programa* posvećuju ovoj problematici. Slično je i s Muslimanskom Demokratskom Strankom koja ovom pitanju posvećuje 9,5 posto od cjeline svog programa. Nasuprot tome tema **društveno uređenje** posve je nebitna za Demokratsku Kršćansku Stranku, Hrvatsku Kršćansku Demokratsku Stranku, Hrvatsku Stranku, Zelenu Akciju Split i Savez Socijalističke Omladine Hrvatske. Konkretne stranke se dosta različito izjašnjavaju o ovom pitanju. U tabeli 2. dana je distribucija stranaka u odnosu na njihov stav o organizacionoj strukturi državnog uređenja:

Tabela 2. Distribucija stranaka s obzirom na njihovo izjašnjavanje o organizacionoj strukturi državnog uređenja

1.1. Centralizam

1.2. Demokratska federacija (za federaciju u raznim oblicima)

Autonomni Demokratski Savez Hrvatske	(ADSH)
Bosanska Demokratska Stranka	(BDS)
Demokratski Savez Albanaca Hrvatske	(DSAH)
Ekološki pokret Zelena Akcija Šibenik	(EPZAŠ)
Hrvatska Republikanska Stranka	(HRS)
Jugoslavenska Samostalna Demokratska Stranka	(JSDS)
Riječki Demokratski Savez	(RDS)
Savez Komunisti Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena	(SKH-SDP)
Socijalno Demokratska Stranka Hrvatske	(SDSH)
Socijalno Dem. Savez Jugosl. – Socijalno Dem. Sav. Hrvatske	(SDSJ/SDSH)
Srpska Demokratska Stranka	(SDS)
Stranka Jugoslavena	(SJ)
Socijalistički Savez – Savez Socijalista Hrvatske	(SS-SSH)
Zelena Stranka Rijeka	(ZSR)

1.2. + 1.3. Demokratska federacija + Konfederacija (može i jedno i drugo)

Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka Vinkovci	(HRSS)
Hrvatska Socijalno Liberalna Stranka	(HSLS)
Istarski Demokratski Sabor	(IDS)
Muslimanska Demokratska Stranka	(MDS)
Stranka Nezavisne Demokracije Rijeka	(SNDR)
Zelena Akcija Zagreb	(ZAZ)

1.3. Konfederacija (za jugoslavensku konfederaciju)

Demokratska Akcija Hrvatske	(DAH)
Hrvatska Demokratska Stranka	(HDS)
Hrvatska Demokratska Zajednica	(HDZ)
Pokret za Konfederaciju	(PZK)

1.4. Separacija ili Konfederacija (Konfederacija kao minimalan zahtjev)

Građanska Stranka	(GS)
Hrvatska Stranka Prava	(HSP)
Hrvatska Seljačka Stranka	(HSS)

Iz tabele je vidljivo da gotovo polovina stranaka dovodi federaciju u pitanje. Naravno one stranke koje federaciju odbacuju kao mogući organizacioni oblik vrlo su rijetke, ali već sama činjenica da je federacija upitna za većinu stranaka govori da će ovo pitanje biti od značaja za buduće političke prilike kako u Hrvatskoj tako i u Jugoslaviji. Upravo stoga je zanimljivo pogledati odnos stranaka prema postojećim granicama između jugoslavenskih republika i njihovom eventualnom mijenjanju. U tabeli 3. dana je distribucija stranaka s obzirom na njihovo izjašnjavanje o promjeni postojećih republičkih granica.

Tabela 3. Distribucija stranaka s obzirom na njihovo izjašnjavanje u odnosu na postojeće republičke granice

2.1. Konsensus na nivou federacije ili konfederacije (priznavanje granica utvrđenih AVNOJ-em ili novi konsensus)

Hrvatska Demokratska Stranka	(HDS)
Hrvatski Mirotvorni Pokret	(HMP)
Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka Vinkovci	(HRSS)
Pokret za Konfederaciju	(PZK)
Radikalno udruženje za Sjedinjene Evropske Države	(RUSED)
Savez Komunisti Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena	(SKH-SDP)
Socijalistički Savez – Savez Socijalista Hrvatske	(SS-SSH)

2.2. Povijesne i prirodne granice

Hrvatska Demokratska Zajednica	(HDZ)
Hrvatska Stranka Prava	(HSP)

Stranke koje nedostaju u distribuciji danoj u tabeli 3. nedostaju naprosto stoga što o ovom pitanju u njihovim programima nema ni slova.

U odnosu na izgled budućeg Sabora ni jedna se stranka ne izjašnjava za trodomni Sabor kakav još uvijek imamo. Mnoge stranke se doduše ne izjašnjavaju o tome kako bi trebao izgledati Hrvatski Sabor. Autonomni Demokratski Savez Hrvatske drži da bi Sabor morao biti ili jednodoman ili dvodoman samo da nikako ne bi trebao biti trodoman. Za jednodomni Sabor kao ono pravo rješenje izjašnjavaju se Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka i Stranka Nezavisne Demokracije, dok se za dvodomni Sabor izjašnjavaju Hrvatska Socijalno Liberalna Stranka i Socijalno Demokratski Savez Jugoslavije – Socijalno Demokratski Savez Hrvatske, premda ovaj posljednji zapravo više insistira na dvodomnom Saveznom Parlamentu.

Zanimljivo je da se sve stranke zalažu za Demokratsko društveno uređenje, ali osim Saveza Komunisti Hrvatske – Stranke Demokratskih Promjena i Socijalističkog Saveza – Saveza Socijalista Hrvatske koji o društvu za koje se zalažu govore kao o Novom socijalizmu, ostale stranke ne spominju kakav oblik ima društveno uređenje za koje se zalažu.

2. Pravna država

Pravna država je tema koja je značajna za gotovo sve stranke osim za Pokret za Konfederaciju u čijem programu nismo uspjeli pronaći ni slova o toj temi. U odnosu na temu Pravna država pratili smo slijedeće podteme:

2.1. Pojedinaac

2.1.1. Tjelesna i duhovna nepovredivost pojedinca	f:26
2.1.2. Građanske i političke slobode	f:30
2.1.3. Pravna i socijalna sigurnost	f:19
2.1.4. Pravo na vlastiti svjetonazor	f:16
2.1.5. Radna prava (pravo na rad) i društvena ravnopravnost spolova	f:9

2.2. Sustav

2.2.1. Pravo na samoodređenje do otcjepljenja	f:19
2.2.2. Reforma državnog aparata (vojske, milicije, državne uprave)	f:9
2.2.3. Sloboda štampe i komunikacije	f:14
2.2.4. Nezavisno sudstvo	f:18
2.2.5. Ukidanje ograničavanja vjerskih sloboda	f:14
2.2.6. Jednakost svih vjeroispovijesti	f:16
2.2.7. Nepovredivost privatnog vlasništva	f:8
2.2.8. Ukidanje smrtne kazne	f:3
2.2.9. Oslobođanje svih političkih zatvorenika	f:7
2.2.10. Ukidanje političke emigracije	f:8
2.2.11. Deideologizacija u svim društvenim službama	f:18

U odnosu na ostale teme, a s obzirom na zastupljenost teme Pravna država u cjelini programa pojedinih stranaka izgleda da je pitanje Pravne države najvažnije pitanje za Demokratski Savez Albanaca Hrvatske koji mu posvećuju čak 50 posto od svog programa i Radikalno Udruženje za Sjedinjene Evropske Države koje mu posvećuje 26,9 posto svog programa, a ovim pitanjem se svakako najiscrpnije bave Savez Komunističke Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena (100 posto od teme ili sa svakom od podtema), Hrvatska Demokratska Stranka i Hrvatska Socijalno Liberalna Stranka (87,5 posto od teme), Socijal Demokratska Stranka Hrvatske (75 posto od teme).

Najspominjanija podtema iz kompleksa teme Pravna država jest, što je razumljivo s obzirom na začetak demokratskih procesa, podtema Građanske i političke slobode, koja je u odnosu na cjelinu teme zastupljena čak sa 88,2 %, kao i podtema Tjelesna i duhovna nepovredivost pojedinca, koja je zastupljena s 76,7 %. Najmanje zastupljena podtema jeste Ukidanje smrtne kazne 18,8 %

3. Poduzetništvo i privreda

Poduzetništvo i privreda je tema koja je značajna za gotovo sve stranke osim za Demokratski Savez Albanaca Hrvatske u čijem programu nismo uspjeli pronaći ništa o toj temi. U odnosu na temu Poduzetništvo i privreda pratili smo slijedeće podteme:

3.1. Vlasništvo

3.1.1. Ravnopravnost svih oblika vlasništva	f:12
3.1.2. Participacija i samoupravljanje (ovisno o tipu vlasništva)	f:3
3.1.3. Ukidanje društvenog vlasništva	f:8
3.1.4. Dioničarsko i privatno vlasništvo	f:17
3.1.5. Pluralizam vlasništva	f:15
3.1.6. Akcionarstvo	f:9

3.2. Tržište

3.2.1. Slobodno tržište rada i kapitala	f:11
3.2.2. Ekonomske sveobuhvatne reforme	f:6
3.2.3. Tržišno privređivanje	f:17
3.2.4. Tržište robe, rada, kapitala (kolektivni ugovori)	f:10
3.2.5. Borba sa inflacijom	f:3
3.2.6. Dogovorna ekonomija	f:0
3.2.7. Orijehtacija na jugoslavensko tržište	f:5
3.2.8. Policentričan razvoj Hrvatske	f:7

3.3. Rad

3.3.1. Slobodno sindikalno udruživanje	f:12
3.3.2. Socijalna politika (puna zaposlenost)	f:8
3.3.3. Sloboda svih vrsta udruživanja	f:17

3.4. Kapital

3.4.1. Suvremena gospodarska djelatnost	f:9
3.4.2. Privatno poduzetništvo	f:9
3.4.3. Pravednija poreska politika	f:8
3.4.4. Raspolaganje vlastitim nacionalnim dohotkom	f:8
3.4.5. Ukidanje fondova za nerazvijene	f:8
3.4.6. Informatičko-telekomunikacijska pretpostavka razvoja	f:6
3.4.7. Uvođenje suvremenih tehnologija (CAD/CAM)	f:2
3.4.8. Spriječiti odljev stručnih kadrova	f:7
3.4.9. Racionalno korištenje energije	f:9
3.4.10. Rasterećenje privrede (poreske obveze)	f:3
3.4.11. Prosperitet male privrede	f:8
3.4.12. Prosperitet tercijalnog sektora (privatno-društveno)	f:9
3.4.13. Regionalizam (razvoj regija)	f:6
3.4.14. Ulaz stranog kapitala (u svim pojavnim oblicima)	f:11
3.4.15. Ukidanje poreza na ukupni prihod građana (do oporavka privrede...)	f:1

U odnosu na ostale teme, a s obzirom na zastupljenost teme Poduzetništvo i privreda u cjelini programa pojedinih stranaka, izgleda da je tema Poduzetništvo i privreda najvažnija tema za Bosansko Demokratsku Stranku (Ovoj temi posvećeno je čak 50 posto od cjeline njihovog programa) i Socijalno Demokratski Savez Jugoslavije – Socijalno

Demokratski Savez Hrvatske (36,3 %). Ovom temom se svakako najiscrpnije bave Savez Komunističke Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena (78,1 %) i Hrvatska Socijalno Liberalna Stranka (63,9 %). Jedina stranka koja se uopće ne bavi ovom temom je Demokratski Savez Albanaca Hrvatske.

U skupini podtema označenih zajedničkim imeniteljem **Vlasništvo** najzastupljenija podtema je 3.1.4. Dioničarsko i privatno vlasništvo (50 %). U skupini podtema označenih zajedničkim imeniteljem **Tržište** najzastupljenija podtema je Tržišno privredništvo (50 %), a u skupini **Rad Sloboda** svih vrsta udruživanja, dok je u skupini **Kapital** to podtema Ulazak stranog kapitala (u svim pojavnim oblicima).

Dogovorna ekonomija je podtema o kojoj se ne izjašnjava ni jedan od analiziranih stranačkih programa. O participaciji i samoupravljanju možemo nešto naći samo kod Saveza Komunističke Hrvatske – Stranke Demokratskih Promjena, Socijalističkog Saveza – Saveza Socijalista Hrvatske i Hrvatske Socijalno Liberalne Stranke, koja se za participaciju zalaže samo u slučaju društvenih monopola, takovih kao Elektroprivreda, PTT, ŽTP itd.

O orijentaciji na jugoslavensko tržište govore samo slijedeće stranke:

Bosanska Demokratska Stranka	(BDS)
Jugoslavenska Samostalna Demokratka Stranka	(JSDS)
Savez Komunističke Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena	(SKH-SDP)
Soc. Demo. Savez Jugoslavije – Soc. Demo. Sav. Hrvatske	(SDSJ/SDSH)
Srpska Demokratska Stranka	(SDS)

O ukidanju fondova za nerazvijene govore samo slijedeće stranke:

Hrvatska Demokratska Stranka	(HDS)
Hrvatska Demokratska Zajednica	(HDZ)
Hrvatska Republikanska Stranka	(HRS)
Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka	(HRSS)
Hrvatska Socijalno Liberalna Stranka	(HSLS)
Pokret za Konfederaciju	(PZK)
Stranka Nezavisne Demokracije	(SND)
Zelena Stranka Rijeka	(ZSR)

Policentričan razvoj Hrvatske zagovaraju samo slijedeće stranke:

Pokret za Konfederaciju	(PZK)
Riječki Demokratski Savez	(RDS)
Savez Komunističke Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena	(SKH-SDP)
Soc. Dem. Sav. Jugosl. – Soc. Dem. Sav. Hrvatske	(SDSJ/SDSH)
Stranka Jugoslavena	(SJ)
Zelena Akcija Zagreb	(ZAZ)
Zelena Stranka Rijeka	(ZSR)

4. Selo i agrarna politika

Selo i agrarna politika je tema koja je značajna samo za neke stranke dok za većinu stranaka ili nije uopće bitna ili se s njom bave tek sporadično. Ovoj temi najveći postotak iz cjeline svog programa posvećuju Jugoslavenska Samostalna Demokratska Stranka

(23,8%), Stranka Jugoslavena (18,2%) i Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka Vinkovci (17,6%), koja je istovremeno i stranka koja se najiscrpnije bavi ovim pitanjem (91,8% od teme). Stranke koje se iscrpno bave ovom problematikom su još Hrvatska Demokratska Stranka (72,7%), Hrvatska Stranka (72,7%), SKH – Stranka Demokratskih Promjena (72,7%) i Hrvatska Demokratska Zajednica (63,6%).

U odnosu na temu Selo i agrarna politika pratili smo slijedeće podteme:

4.1.	Oživljavanje sela	f:15
4.2.	Modernizacija Agrara	f:13
4.3.	Ukidanje zemljišnog maksimuma	f:14
4.4.	Individualno organizirana politika poljoprivrednog razvoja	f:15
4.5.	Garantirane otkupne cijene	f:4
4.6.	Dovesti primjenu znanosti na selo	f:8
4.7.	Izjednačiti seljaka s ostalim građanima	f:8
4.8.	Kreditiranje poljoprivrede	f:7
4.9.	Investiciona aktivnost	f:8
4.10.	Deagrarizacija	f:2
4.11.	Otkup zemljišta	f:1

Najzastupljenije podteme su Oživljavanje sela i Individualno organizirana politika poljoprivrednog razvoja (svaka ima 44,1), a najmanje zastupljene su Deagrarizacija i Otkup zemljišta (5,9%).

5. Socijalna politika

Socijalna politika značajna je za gotovo sve stranke osim za: Demokratski Savez Albanaca Hrvatske, Istarski Demokratski Sabor, Jugoslavensku Samostalnu Demokratsku Stranku, Muslimansku Demokratsku Stranku, Radikalno Udruženje za Sjedinjenje Evropske Države i Srpsku Demokratsku Stranku, dakle, za one stranke koje sasvim sigurno nisu očekivale pobjedu na izborima ili veći utjecaj u budućem Saboru. To što ga je jedna od ovih stranaka ipak ostvarila sasvim je druga priča. Ovoj temi najveći postotak iz cjeline svog programa posvećuju Hrvatska Stranka (14,9%) i Pokret za Konfederaciju (14,6%), dok se njom najiscrpnije bave Pokret za Konfederaciju (87,5%) i Socijalistički Savez – Savez Socijalista Hrvatske (87,5%).

U odnosu na temu Socijalna politika pratili smo slijedeće podteme:

5.1.	Garantirano mirovinsko osiguranje	f:10
5.2.	Socijalna sigurnost građana	f:26
5.3.	Ukidanje postojećih privilegija	f:5
5.4.	Reforma socijalnog osiguranja	f:8
5.5.	Briga za stare i nemoćne	f:13
5.6.	Usklađivanje mirovina sa dohocima u privredi i ostalim dj.	f:5
5.7.	Izgradnja staračkih domova	f:8
5.8.	Povećanje socijalne pomoći	f:17

Najčešće zastupljena podtema je Socijalna sigurnost građana (76,5%) dok su najslabije zastupljene podteme Ukidanje postojećih privilegija (14,7%) i Usklađivanje mirovi-

na sa dohocima u privredi i ostalim djelatnostima (14,7%). Spomenimo i to da se za Ukidanje postojećih privilegija zalažu:

Demokratska Kršćanska Stranka	(DKS)
Hrvatska Demokratska Stranka	(HDS)
Hrvatska Demokratska Zajednica	(HDZ)
Hrvatska Socijalno Liberalna Stranka	(HSLS)
Socijaldemokratska Stranka Hrvatske	(SDSH)

6. Komunalno-stambeni sustav

Komunalno-stambeni sustav je tema koja nije značajna za mnoge stranke. Tako se od 34 analizirana stranačka programa čak njih trinaest uopće ne bavi ovom tematikom, dok se sedam bavi sasvim sporadično. Ovoj temi najveći postotak u odnosu na cjelinu svog programa, dakle, najviše mjesta posvećuje Riječki Demokratski Savez (16,1%), odnosno Socijaldemokratski Savez Jugoslavije – Socijaldemokratski Savez Hrvatske (9,1%), dok su u odnosu na temu najiscrpniji Hrvatska Demokratska Stranka (75%) i Socijalistički Savez – Savez Socijalista Hrvatske (75%).

U odnosu na temu Komunalno-stambeni sustav pratili smo slijedeće podteme:

6.1.	Stope doprinosa za bolji komunalni sustav	f:4
6.2.	Poboljšana komunalna infrastruktura	f:14
6.3.	Reforma sadašnjeg komunalnog sustava	f:7
6.4.	Ukidanje općinskog vlasništva	f:1
6.5.	Ukidanje svih vrsta SIZ-ova	f:6
6.6.	Aдекватna stambena politika i izgradnja	f:11
6.7.	Otkup društvenih stanova – stambeni krediti	f:6
6.8.	Društvena kontrola stanodavaca i briga za podstanare	f:7

Najčešće zastupljena podtema je Poboljšana komunalna infrastruktura (41,2%), a najslabije zastupljena podtema je Ukidanje općinskog vlasništva (2,9%) za što se zalaže samo Socijalnodemokratski Savez Jugoslavije – Socijalnodemokratski Savez Hrvatske. Spomenimo i to da se za ukidanje svih vrsta SIZ-a zalažu: Građanska Stranka, Hrvatska Demokratska Stranka, Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka, Hrvatska Socijalno Liberalna Stranka, Soc. Dem. Savez Jugoslavije – Soc Dem. Savez Hrvatske i Stranka Nezavisne Demokracije, dok se za Otkup društvenih stanova – stambene kredite zalažu: Hrvatska Demokratska Stranka, Hrvatska Demokratska Zajednica, Pokret za Konfederaciju, Riječki Demokratski Savez, Savez Komunističke Hrvatske – Stranka Demokratskih Promjena, Savez Socijalističke Omladine Hrvatske.

7. Državne službe

7.1.	Deideologizacija	f:18
7.2.	Ukidanje komiteta za DSZ i ONO	f:8
7.3.	Smanjivanje izdvajanja iz budžeta za vojsku	f:9
7.4.	Reduciranje Milicije (reforma)	f:6
7.5.	Smanjivanje izdataka za diplomaciju	f:1

Ovoj grupi podtema dano je mnogo značaja u gotovo svim stranačkim programima. Ukupna zastupljenost u stranačkim programima (58,8%) vidno je ukazala na aktualnost razmatranja uloge državnih službi u SR Hrvatskoj. HSLS je jedina stranka koja zastupa svaku od navedenih podtema, a ujedno i jedina stranka koja se zalaže za smanjivanje izdataka za diplomaciju. Najveću važnost unutar svog programa ovoj temi posvećuju sljedeće stranke GS (13,3%), SDSJ/SDSH (12,1%), ADSH (7,9%). Zanimljivo je napomenuti da SKH-SDP, donedavno vladajuća stranka, također zastupa deideologizaciju državnih službi, kao i ukidanje komiteta za ONO i DSZ.

Stranke koje se zalažu za redukciju Milicije, pod ovom redukcijom prije svega misle na ukidanje Službe državne sigurnosti (Politička policija), dok ne samo da nisu za reduiranje, već su i za proširenje i modernizaciju Saobraćajne milicije.

8. Međunacionalni odnosi

Zategnutost međunacionalnih odnosa danas u SFRJ upozorava na važnost ove teme. Naša očekivanja u odnosu na ovu temu pokazala su se sasvim opravdana jer iako većina »Zelenih stranaka« ne govori ništa o ovoj temi, ostale stranke pridaju joj veliki značaj. Ipak ova tema je najznačajnija, kao što smo očekivali za manjinske etničke skupine u SR Hrvatskoj, shodno tome logično je da i najveću važnost unutar svog programa toj temi pridaju sljedeće stranke: DSAH (33%), SDS (14,3%), MDS (14,2%) i JSDS (14,2%). Međutim najiscrpnije u ovoj temi pišu programi HDS-a i HDZ-a (50% zastupljenost svih podtema). Ova tema sadrži sljedeće podteme:

8.1.	Odnos prema AVNOJ-u	f:6
8.2.	Pravo na zajednički život	f:18
8.3.	Nacionalna prava drugima	f:18
8.4.	Nacionalna autonomija (suverenitet hrvatskog naroda)	f:6
8.5.	Nacionalna netrpeljivost	f:0
8.6.	Samoopstanak hrvatskog naroda	f:5
8.7.	Revanšizam	f:/
8.8.	Patonacionalizam	f:/

Pravo na zajednički život i Nacionalna prava drugima su dvije najzastupljenije podteme (53%), dok se Revanšizam i Patonacionalizam uopće ne spominju.

9. Evropa

Tema Evropa zastupljena je u priličnoj mjeri, i to je tema za koju se najviše zalažu takozvane »Zelene stranke«. Najveću važnost unutar svog programa ovoj temi daju HKDS (18,2%), RUSED (15,4%), dok su HDS (75%), HDZ (75%) i SKH-SDP (75%) najekstenzivniji u svojem pristupu ovoj temi. Ova tema sadrži sljedeće podteme:

9.1.	Preuzimanje evropskih standarda	f:8
9.2.	Postizanje evropskog standarda življenja	f:15
9.3.	Integracija s Evropom (bilo u sklopu Jugoslavije ili ne)	f:15
9.4.	Ulazak u EEZ	f:14

Najzastupljenija podtema je Postizanje evropskih standarda življenja (44,1%) i Integracija s Evropom (44,1%), dok je najmanje zastupljena preuzimanje evropskih standarda (23,5%).

10. Demografija

Tema Demografija zastupljena je kod svega 13 stranaka od 34, koliko je obuhvaćeno analizom sadržaja. Najveću važnost ovoj temi unutar svog programa daje HKDS (4,5%) i HSS (4,1%), a najekstenzivnije o ovoj temi pišu HDZ (75%) i SKH-SDP (75%). Ova tema sadrži slijedeće podteme:

10.1. Natalitet	f:12
10.2. Mortalitet	f:0
10.3. Migraciona politika	f:5
10.4. Socijalna mobilnost	f:4

Najzastupljenija podtema je Natalitet (35%), dok o povećanom Mortalitetu, što je žalosna činjenica naše društvene stvarnosti, ne govori ni jedna stranka.

11. Iseljništvo

Iseljništvo je tema o kojoj govori više od polovine stranaka. O ovoj temi ne govore takozvane »Zelene stranke« dok se ostale s njom bave pa makar i sporadično. Iseljništvo je bila udarna tema za HDZ (100%) HDS (85,7%) i HSLŠ (100%). Istaknuto mjesto ove teme za pojedine stranke vidljivo je prisutnošću većeg broja iseljenika koji su prisustvovali predizbornoj kampanji. Tako na primjer, na Velikom zboru Koalicije narodnog sporazuma održanog u Maksimiru (Zagreb) na Uskrs, na samoj bini, kao dio scenografije, mladići i djevojke (Hrvati iz Kanade) mašu kanadskim i hrvatskim zastavama. Zanimljiv je prijedlog HSLŠ-a za uvođenje dvostrukog Sabora Iseljničkog i Domovinskog. Ova tema sadržavala je slijedeće podteme:

11.1. Povrat u maticu domovinu	f:16
11.2. Izgradnja – poduzetništvo – investiranje	f:9
11.3. Nacionalno izmirenje	f:3
11.4. Sveobuhvatna povezanost sa maticom domovinom	f:12
11.5. Kursevi hrvatskog jezika izvan domovine	f:3
11.6. Oslobođanje iseljničkog kompleksa UDB-e	f:8
11.7. Iseljnička društva, novine, TV, radio, emisije	f:3

Najzastupljenija podtema u ovoj temi je Povratak u maticu domovinu (47%) za što se zalaže čak 16 stranaka. Zanimljivo je da o podtemi Oslobođanje iseljničkog kompleksa UDB-e govori čak 8 stranaka, dok o nacionalnom izmirenju govore svega tri stranke.

12. Jadran – turizam – pomorstvo

Jadranska orijentacija bitna je privredna i razvojna stavka SR Hrvatske. Jedino ekološki čist Jadran može biti pouzdan izvor prihoda od turizma, stoga je normalno da smo očekivali da podtema: Odstranjivanje prljave industrije sa Jadrana, bude visoko zastupljena u iole ozbiljnijima stranačkim programskim orijentacijama (ova podtema sa vidno niskom frekvencijom (f:8) zastupljena je u svega 23,5% stranaka) razlog našem čuđenju je i taj da podtema: Modernizacija i obnova trgovačke i ribarske flote, gotovo uopće nije spominjana (f:1).

Ovu temu predstavili smo sa sljedećim podtemama:

12.1.	Jadranska i pomorska orijentacija	f:8
12.2.	Oživljavanje otoka	f:9
12.3.	Kraj jeftinom turizmu	f:1
12.4.	Infra struktura obale i otoka	f:11
12.5.	Bolje povezivanje sa unutrašnjošću (ekonomsko)	f:6
12.6.	Investiranje u brodogradnju	f:3
12.7.	Investiranje u ribarstvo	f:1
12.8.	Modernizacija i obnova trgovačke i ribarske flote	f:1
12.9.	Regionalni razvojni plan	f:7
12.10.	Odstranjivanje prljave industrije sa Jadrana	f:8
12.11.	Jačanje i investiranje u tercijalni sektor	f:4

Zastupljenost pojedinih podtema ukazuje na društvenu a i stranačku nebrigu za ekonomsko-privredni razvoj brodarstva, te modernizaciju i obnovu trgovačko-ribarske flote. Stranke očito ne procjenjuju turizam i pomorstvo kao bitan činilac razvoja Hrvatske. Ovoj temi najviše prostora unutar svog programa posvećuje HSP (18,3%) i IDS (12,8%). Najzastupljenija podtema jeste: Infrastruktura obale i otočja, za što se zalaže čak 11 stranaka, dok su teme: Raskid sa jeftinim turizmom, Investiranje u ribarstvo i modernizaciju flote marginalne. Također je zanimljivo da stranke čije je sjedište na Jadranu nisu posvetile dovoljno pažnje i važnosti jadranskoj orijentaciji. (Kao ilustracija npr: RDS povećuje 6,4%, a EPZAŠ 4,8% od svojeg cjelokupnog prezentiranog programa.

13. Ekologija

Sve lošiji opći uvjeti življenja na našem prostoru, koji se izražavaju padom kvalitete pijaćih voda, polucijom u zraku kojeg udišemo, pesticidima i ostalim otrovima u hrani koju jedemo, kiselim kišama, zagađenim rijekama itd..., ukratko krizom ekosistema u »Našoj lijepoj...« sasvim sigurno ekološku problematiku stavlja među primarna politička pitanja. Stoga nije čudno da smo u političkim programima pronašli čak 11 podtema koje su povećene praćenju ekoloških sadržaja:

13.1.	Ekološki standardi + kriteriji Evrope	f:9
13.2.	Zaštita eko-sistema	f:25
13.3.	Zdrava hrana	f:6
13.4.	Nuklearna strategija razvoja	f:1
13.5.	Uklanjanje nuklearnih elektrana	f:8
13.6.	Alternativna ekologija	f:7
13.7.	Sveobuhvatna zaštita od požara	f:4
13.8.	Stimuliranje potrošnje bezolovnog benzina	f:3
13.9.	Ukidanje carina za eko-uređaje	f:2
13.10.	Stimuliranje čistih oblika energije	f:12
13.11.	Ekološka kultura – škola, odgoj	f:10

Kao što smo i očekivali, malo je stranaka koje nisu baš ništa rekle o ekološkim problemima. Pa ipak valja reći da ova učestalost koja se poglavito odnosi na podtemu: Zaštita eko-sistema, slabo govori o stvarnom interesu za ekološku problematiku, a više

ima svrhu da stranka sebe predstavi kao onu grupu koja dokazuje brigom o ekološkim problemima, da je ekološki moralno podobna: Zaštita Eko sistema (f:25 ili 73,5% ukupne zastupljenosti). Podtemu: daljnje strategije nuklearnog razvoja, nitko ne zastupa, jedino HDS govori da bi to pitanje trebalo dati na razmatranje stručnjacima, pa potom gotove elaborate prezentirati javnom mjenju. HDS smatra da je nuklearna strategija bitan energentski preduvjet budućem ekspanzivnom rastu industrije, također napominju da smo očito zaboravili prinudne redukcije el. energije. O ovoj temi mnogo se govorilo u predizbornoj kampanji, srećom velika većina je shvatila da je demokracija preduvjet jakoj ekološkoj inicijativi, koja može i mora obarati na noge velike državne monopoliste, pa i pojedine vlade. Gotovo je sigurno da je ekološka problematika nezaobilazna u budućim potezima nove hrvatske vlade, kako u strategiji privrednog razvoja (ukidanje u dogledno vrijeme NE Krško, stimuliranje bezolovnog benzina) tako i u svim drugim vidovima odlučivanja i zdravorazumskog gospodarenja.

14. Školstvo i znanost

Svjedoci smo duboke krize reformiranog školstva, koje je bilo namijenjeno etastičkim socijalnim težnjama i koje se pokazalo kao potpuno neprimjereno društvu koje traži identifikaciju u demokratskim pluralnim interesima suvremenog svijeta. Koliko je štete prerpjela znanost u svojoj neimaštinom i nebrigom uzrokovanoj izolaciji od ostalog znanstvenog svijeta, vidjet će se u doglednoj budućnosti.

Kako su na sve »ove tužne« istine reagirale političke stranke?

14.1. Veća izdvajanja za školstvo i znanost	f:14
14.2. Obavezna reforma sadašnjeg školstva	f:10
14.3. Približno jednaki uvjeti u svim školama u Hrvatskoj	f:3
14.4. Kvalitativno izjednačavanje sa evropskim školstvom	f:9
14.5. Privatno poduzetništvo (školstvo i znanost)	f:6
14.6. Poticanje individualne kreativnosti	f:14
14.7. Težnja k elitističkom sveučilištu, Sveučilišnoj autonomiji i deideologizaciji	f:9

Najveću važnost unutar svog programa ovoj temi posvetile su sljedeće stranke: SSOH (14,8%), SND (11,6%) i HSLS (9,4%). Najčešće spominjane podteme u programima i javnim nastupima bile su sljedeće: Veća izdvajanja za školstvo i znanost (f:14 ili 41%), te Poticanje individualne kreativnosti (f:14 ili također 41%). Najmanje se spominjalo da bi se trebali izjednačiti uvjeti u svim školama u Hrvatskoj (f:3 ili 8,8%). Vrijedno je još spomenuti da čak dvije stranke imaju zastupljene sve podteme: HSLS i SSOH. I ako se previše glasno ne spominje »Obavezna reforma sadašnjeg školstva«, ona se podrazumijeva (f:10), a stanje u školstvu svojom ozbiljnošću obavezuje nas na što hitnije djelovanje.

15. Kultura

Svaka nacija ima svoj identitet u kulturnim vrijednostima, njena zrelost i samobitnost upravo se manifestira preko kulturne paradigme. U našim okvirima kultura nije u ništa zavidnijoj situaciji od Školstva i znanosti. Kulturni radnici su među naslabije plaćenim radnicima u Hrvatskoj a kulturni identiteti se gube u općoj nebrizi. Svakako je

za očekivati da javnost od novih stranaka sa velikim zanimanjem očekuje određene pomake na bolje, brže rješavanje započetih investicija (NSB) i dalekosežnije planiranje kulturnog razvoja u Hrvatskoj.

Ova tema sastojala se od sljedećih podtema:

15.1.	Pluralizam nacionalnih kultura	f:9
15.2.	Hrvatska kulturna baština (identitet)	f:8
15.3.	Kulturna predstavništva u inozemstvu	f:3
15.4.	Obnova kulturnih institucija	f:4
15.5.	Polaganje važnosti na sve vidove umjetnosti i kulture	f:12
15.6.	Stimuliranje alternativne kulture	f:4
15.7.	Jačanje nacionalnog identiteta kulture	f:9

Treba napomenuti da čak deset stranaka uopće nije spomenulo kulturu (29,4%). Mnogo važnosti unutar svoga programa ovoj temi pridodaju sljedeće stranke: DKS (12,5%), EPZAŠ (9,5%), SDS (9,5%), SSOH (6,4%) i MDS (4,7%). O kakvim vidovima kulture se ovdje radi? Demokratska kršćanska stranka (DKS) polazi od kršćanskog svjetonazora pa se zauzima za unapređenje i očuvanje kulturne i vjerske baštine Hrvatske. Ekološki pokret zelena akcija Šibenik (EPZAŠ) se zalaže za sve vidove ekološke kulture, ekološko obrazovanje koje ima za cilj jačanje ekološke svijesti pojedinca. Srpska demokratska stranka (SDS) teži osiguranju ustavne mogućnosti da se u federalnim jedinicama, ako to referendumom utvrdi stanovništvo na teritoriju s posebnim etničkim sastavom ili kulturno-povijesnim identitetom, osnuje teritorijalne autonomije. Savez socijalističke omladine Hrvatske (SSOH) zalaže se za sve vidove kulture, a posebno avangardne i alternativne. Omladina u kulturi nalazi svoju kreativnost i samopotvrdu. Muslimanska demokratska stranka (MDS) teži punoj afirmaciji Muslimana i suradnji drugih naroda i narodnosti u Hrvatskoj na političkom, kulturnom, socijalnom i vjerskom planu. Podtema: Polaganje važnosti na sve vidove umjetnosti i kulture, bila je najčešća u programima većine stranaka (f:12), najmanje se spominjalo investiranje u kulturna predstavništva u inozemstvu (f:3).

16. Zdravstvo

Ovo je tema, o kojoj običavamo govoriti tek onda kada smo pogođeni nekom bolešću ili kada pročitamo u dnevnoj štampi apel pacijenata ili bolničkog osoblja o nebrizi za zdravstvo i preventivnu zaštitu. Jer, kako drugačije tumačiti nastalu situaciju, krajnju nebrigu društva za ovaj primaran vid djelatnosti.

U stranačkim programima zastupljene su sljedeće podteme:

16.1.	Izdvajanje veće stope nacionalnog dohotka	f:4
16.2.	Olakšavanje života ljudi sa dodatnim potrebama	f:11
16.3.	Izgradnja bolnica i zavoda	f:7
16.4.	Važnost zdravstvene preventive	f:6
16.5.	Stimulacija svih oblika privatne prakse	f:4
16.6.	Razbijanje monopola SZZ-ova zdravstva	f:2

Vrijedno je napomenuti da čak 21 stranka (61,8%) nije spominjala zdravstvo u svojim programskim načelima, dok Zelena akcija Split (ZAS) i Pokret za konfederaciju (PKZ) čak 10,8% svog programa posvećuju ovoj temi. SKH-SDP od šest podtema, zas-

tupa pet (83%), jedino se ne zalaže za razbijanje monopola SIZ-ova zdravstva. Treba napomenuti da je jedan od stranačkih lidera SDP-a bio poznati zagrebački i svjetski ginekolog: Asim Kurjak, koji je javno mjenje trebao uvjeriti da što se tiče zdravstva SKH-SDP »misli ozbiljno«. Pred novu vladu se postavlja ozbiljan problem: završetak Sveučilišne bolnice u Zagrebu, te stimulacija privatne prakse, koja sa eventualnim stranim kapitalom, može pružiti svakako adekvatnu preventivnu zaštitu građanima Hrvatske.

17. Žena i obitelj

Ova tema bila je više od ostalih stereotipna, gotovo podudarna u većini stranačkih programa: »... se zalaže za odgovorno roditeljstvo, zaštitu materinstva, sigurnost obitelji i društvenu pomoć za uzdržavanje i odgoj djece... zalažemo se za izjednačavanje vrednovanja rada u domaćinstvu i obitelji s radom u društvu, te za ukidanje svake eksploatacije žene.« (SDS) ili »... u takvom razvoju svoju značajnu ulogu imale su i imaju i žene. Zauzimat ćemo se za njihovu punu ekonomsku, političku, društvenu ravnopravnost. Dužnost je društva da vodi takvu populacijsku politiku koja će stvoriti bolje materijalne uvjete života obitelji, sretno i bezbrižno djetinjstvo, koje će garantirati ženi da slobodno odlučuje o rađanju djece...« (SS-SSH).

17.1.	Emancipacija žene	f:6
17.2.	Sveopća afirmacija žene	f:7
17.3.	Pravo na abortus	f:8
17.4.	Pravo na planiranje obitelji	f:8
17.5.	Olakšice kod porodijskog dopusta	f:4
17.6.	Zaštita obitelji i materinstva	f:13
17.7.	Pravo na nerad (trudnice, majke s više djece)	f:8
17.8.	Socijalno pedagoške ustanove (zaštita majke i djeteta)	f:5
17.9.	Dječji vrtići, razni vidovi beneficija i stimulacija	f:10
17.10	Socijalna skrb	f:11
17.11.	Stimuliranje materinstva	f:14

Najveću važnost unutar svog programa ovoj temi posvetile su sljedeće stranke: HMP (17,4%), SS-SSH (14,2%), RDS (12,9%) i HS (12,1%), a 35,3% stranaka nije se upuštalo u problematiziranje sa ovom temom. HDS od jedanaest podtema ima zastupljenost u programu devet ili 81,5%, SKH-SDP ima zastupljenost podtema 100%, a isto toliko ima i SS-SSH. Očito gledajući gornju tablicu stranke bi vrlo rado: visoki natalitet, a to bi stimulirali određenim olakšicama, iako se malo konkretnije, za olakšice kod porodijskog dopusta (bitna stavka svake žene!) izjasnilo samo četiri stranke (HDS, HS, SKH-SDP i SS-SSH).

Mnogo žustrih razgovora se vodilo oko pitanja abortusa, neke stranke su isprva bile protiv, ali na žestoku reakciju javnosti kasnije su to demantirali (Pobačaj treba biti krajnje sredstvo, iako se treba boriti svim sredstvima da do njega ne dođe (HDZ), dok se Hrvatska stranka prava od samog početka isključivo bori protiv pobačaja: »U ime neotuđivog ljudskog prava na život, te u ime prirodnoga prava hrvatskog naroda na biološki opstanak HSP se odlučno zalaže protiv tzv. prava na pobačaj, istovremeno se boreći za gospodarske mjere koje će poticati rađanje djece i zaštićivati materinstvo« (HSP).

Najeksponiranije teme

O čemu su stranke u Hrvatskoj najviše pisale i govorile, koje teme su im bile najeksponiranije?

1. Pravna država	91.2%
2. Poduzetništvo i privreda	70.6%
3. Socijalna politika	29.4%
Žena i obitelj	29.4%
4. Ekologija	26.5%
5. Selo i agrarna politika	23.5%
6. Europa	17.6%
7. Iseljništvo	14.7%
Jadran-turizam-pomorstvo	14.7%
Međunacionalni odnosi	14.7%
8. Društveno uređenje	11.1%
9. Kultura	8.8%
Školstvo i znanost	8.8%
10. Zdravstvo	5.9%
Državne službe	5.9%
Komunalno-stambeni sustav	5.9%
11. Demografija	/

Problem pravne države očito je u našem društvu najbolnije pitanje. Možemo pretpostavljati da je uzrok tome, potpuni dosadašnji nedostatak demokracije nemogućnost slobodnog političkog mišljenja i istupanja, kao i svakolikog udruživanja. Interesantno je primijetiti da i sama stranka na vlasti SKH-SDP toj temi posvećuje značajan prostor u svojim predizbornim istupanjima (15.2%). Poduzetništvo i privreda su kategorije koje donekle problemski proizlaze iz prethodne, bez demokracije nema niti istinskog udruživanja po ekonomsko interesnoj sferi (»Želimo da se ekonomijom bave ekonomisti, a ne političari«, »Nepokrivene investicije političkih tvornica«... Jugoslavija je jedina zemlja osim Albanije koja nema diplomatske odnose s Izraelom... itd.).

Teme: Socijalna politika i Žena i obitelj, svojom problematikom bile su nekim strankama nužna popuna imagea, dok je većina shvatila da bez solidnog rješenja socijalnog problema građanstva, socijalne pravde i sigurnosti obitelji, nema niti sigurne i čvrste vlade. Pojedine stranke idu i u ekstreme socijalne problematike: »Minimalni dječji doplatak 100 dolara po djetetu, minimalna socijalna zaštita 200 dolara, minimalna mirovina 300 dolara, minimalna plaća 300 dolara, te minimalna stipendija 200 dolara.« (HS). ZAZ nam predlaže: »Izjednačavanje homoseksualnih i heteroseksualnih odnosa i veza, legalizacija prostitucije (ravnopravni radni odnos, sa svim pravima i obvezama), dekriminalizacija osobnog korištenja opijata...«

DKH se zalaže da se u mirovinski staž uračuna i vrijeme provedeno u domobranstvu.

Ekologija je na četvrtom mjestu najzastupljenijih tema u stranačkim programima. Ona je udarna tema Zelenih koalicija, ali i neizostavni imperativ, društveni prioritet rješavanja ključnih problema.

Selo i agrarna politika (23.5%) tema koja je najviše bila zastupljena kod sljedećih stranaka: BDS (12.5%), HDS (8%), HDZ (9%), HRSS (17.6%), HS (19.5%) JSDS (23.8%), SJ (18.2%) i HSS (10.2%).

Europa, tema koja je na vrlo dobrom šestom mjestu (17.6%), na poziciji koja obećava težište većine stranaka k evropskom zajedništvu, ekonomskom i kulturnom prosperitetu: Hrvatska – suverena Evropska država (GS), Istra i otoci u Evropskom domu (IDS).

Na sedmom mjestu su tri teme: Iseljništvo, Jadran-turizam-pomorstvo i Međunacionalni odnosi, sa po 14.7% kriterija važnosti. Međunacionalne odnose kao izuzetno važnu komponentu spominje pet stranaka: BDS (12.5%), DSAH (33.8%) JSDS (14.2%), MDS (14.2%) i SDS (14.3%). Kao što je vidljivo, nehrvatske stranke (etničko manjinske) prilično su zabrinute za međunacionalnu situaciju te strahuju od mogućnosti narušavanja međunacionalnih odnosa i diskriminacije. Društveno uređenje je tema koju su stranke obično isticale na početku svojih programskih izlaganja, tako da je rijetko kojoj stranci ta tema bila isključivo dominantna, ipak: DSAH (16.7%), HSP (8.2%), MDS (9.5%) i SND (7%) posvećuju prilično pažnje ovoj problematici.

Kultura, školstvo i znanost, često su spominjane teme. U većini slučajeva one su samo upotpunjavanje stranačkog imagea, ali pokoja stranka tim temama posvećuje nešto više pažnje: SSOH (14.8%), SND (11.6%) te HSLS (9.4%). Moramo se ipak nadati da će novi Sabor imati više sluha za ovo, društvu i te kako važno pitanje.

Zdravstvo, Državne službe i Komunalno-stambeni sustav nalaze se na začelju ove naše rang liste. Ako ne računamo »depulaciju golubova« (SS-SSH), u ovim temama je bilo malo originalnosti i pretjeranog agitiranja. Standardni kliše deideologizacije državnih službi, bio je popratna pojava većine programa. Pokoja stranka se zalagala za ukidanje komiteta ONO i DSZ (među njima i SKH-SDP). Najvjerojatnije će se ukinuti ONO, dok će DSZ biti isključivo osposobljena za obranu od elementarnih nepogoda i sl. Demografsko pitanje nije nikome jako važno, očito sva ona panična galama oko niske stope nataliteta hrvatskog naroda bit će prepušteno boljim vremenima, a dotle podizimo pravnu državu na čvrstim poduzetničko-privrednim osnovama.

Predizborne prognoze i rezultati izbora

Prognoze a i prave političke kladionice dosljedne su pojave u svim predizbornim sredinama. Rade se prave ekspertize, angažiraju istaknuti sociološki timovi, marketing službe i sve to sa željom da se što približnije pogode rezultati izbornih utakmica. Zagrebački »Večernji list« je u dva navrata (17. ožujka i 15. travnja 1990. god) proveo stanovitu anketu, baziranu na telefonskom ispitivanju (uzorak od 470 ispitanika biranih po principu slučajnih brojeva iz telefonskih imenika) zagrebačkog, osječkog, riječkog i splitskog područja. U prvom ispitivanju javnog mjenja (17. ožujka), bile su obuhvaćene 22 stranke (tada sve koje su bile aktivne) i po nalazu istraživača SKH-SDP vodi sa 18,5%, tj. tzv. Socijalistički blok (SKH-SDP i SS-SSH) ima 19,6% glasova. Hrvatski blok, na čelu sa HDZ-om nalazi se na drugom mjestu sa 15,7%, Koalicija narodnog sporazuma 13,7% i Evropska zelena lista je na začelju sa 6% eventualnih glasova. U ukupnom uzorku čak 42,3% ispitanika je neodlučno.

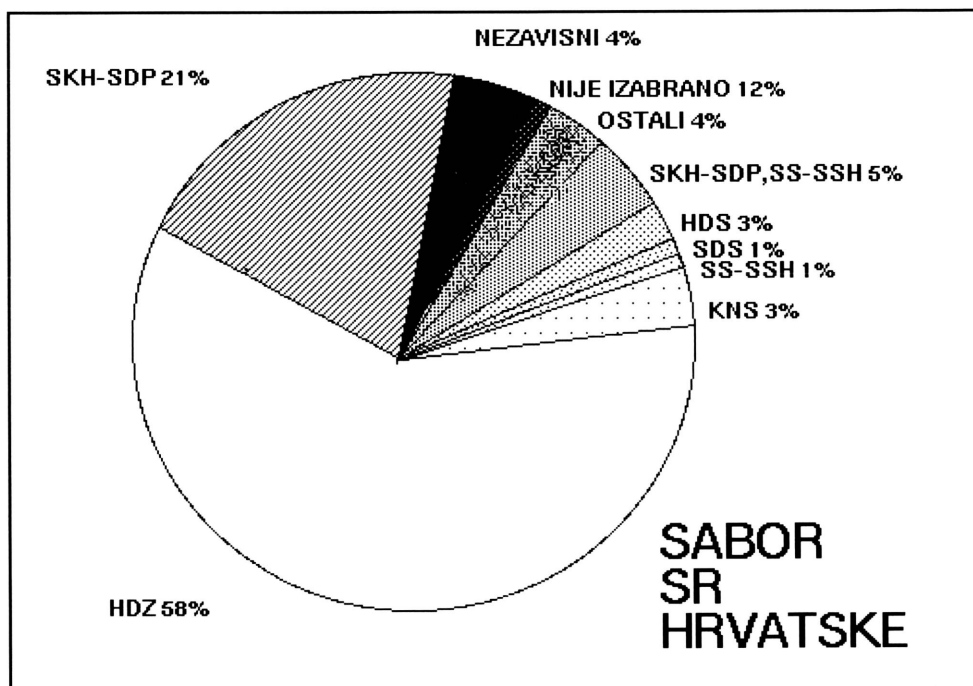
U drugom ispitivanju javnog mjenja (15. travanj) provedenom na reprezentativnom uzorku od 1000 ispitanika iz 25 općina u Hrvatskoj. (Treba naglasiti da je ovo drugo is-

traživanje, bilo kudikamo potpunije i temeljitije sprovedeno nego prethodno.) Rezultati su bili nešto drugačiji i glasali bi za HDZ 24,9%, SKH-SDP 20,7% i KNS 15%. Neopredijeljenih je bilo u ukupnom uzorku 20,3%. Na pitanje »Za koga ne bi nikako glasali?« odgovor je bio sljedeći: HDZ 24,9%, SKH-SDP 20,7% i KNS 9,3%.

Istraživanje je bilo sociodemografskog karaktera te je obuhvaćalo sljedeće varijable: dob, obrazovanje, narodnost i članstvo u SKH.

Naravno, najveća nepoznanica su bili neodlučni ispitanici, od njih (20,3%) najviše 21,7% misli da će na izborima pobijediti HDZ, a čak 62,6% ne može odgovoriti niti na to pitanje. Također, 41,9% ih se nada da će poslije izbora krenuti nabolje, za moguće posljedice je zabrinuto 18,7%, a ravnodušno je prilično, 46,3%. Među neodlučnim ispitanicima najviše je onih od 30 do 60 godina (41,4%). Dosta je starijih od 60 godina (22,2%). To su većinom zaposleni (51,7%), srednje obrazovani (40,9%), a među njima je Hrvata (70,4%), Srba (9,9%) i Jugoslavena (8,4%). (Žanko, Ž., »Večernji list«, 15. travanj 1990. god., str. 6.)

Rezultati izbora, koji su dobiveni i kompletirani do 29. svibnja 1990. iznenadili su i najveće optimiste: Velika izborna pobjeda Hrvatske demokratske zajednice (ukupno u sva tri doma sabora 58% zastupnika).

Zaključna razmatranja

Najkompletnije i tematski najrazrađenije programe za izbore ponudili su Savez Komunističke Hrvatske – Stranka Demokratskih promjena i Hrvatska Demokratska Stranka. Pobjeda Hrvatske Demokratske Zajednice na izborima kao i izborni flijasko Koalicije Na-

rodnog Sporazuma i posebno Hrvatske Demokratske Stranke ukazuju na činjenicu da programi pojedinih stranaka nisu bili onaj presudni faktor prilikom izbora iako su sasvim sigurno imali određenog utjecaja. Ovo je također vidljivo i iz izbornog uspjeha Srpske Demokratske Stranke čiji program spada u one najneekstenzivnije što svakako nije slučaj s izbornim rezultatima.

Analizom je utvrđeno da su sličnosti u programima stranaka daleko prisutnije od razlika. Međutim, bitne razlike se pojavljuju na određenim, po našem mišljenju za izborni rezultat ključnim temama. Tako se najveće razlike među u Saboru Hrvatske najzastupljenijim strankama HDZ-a i SKH-SDP-a mogu uočiti na zalaganju za konfederaciju – federaciju, monocentrični, odnosno policentrični razvoj Hrvatske, jačanje nacionalnog identiteta kulture – pluralizam nacionalnih kultura i odnos prema materinstvu i abortusu.

Analizom je, također, utvrđeno da su najčešće teme predizbornih programa bile: Pravna država, za čije se uspostavljanje i očuvanje zalažu sve stranke, i Poduzetništvo i privreda pri čemu se sve stranke zalažu za reprivatizaciju kapitala i razvoj tržišnog privrednog modela. Uzrok ovom općem konsensusu oko najzastupljenijih tema kao i najvećoj zastupljenosti ovih tema treba po našem mišljenju tražiti u napuštanju jednostranačkog monopola, kao i posvemašnjoj ekonomskoj krizi privređivanja u Hrvatskoj.

Izvori:

Stranačke programske brošure i leci:

- 1) »Programska deklaracija«; Zagreb: Hrvatska demokratska stranka, 1990. – 18 str.
- 2) »Izborni program«; Zagreb: Hrvatska demokratska stranka, 1990. – 32 str.
- 3) »Programska deklaracija«, Zagreb: Gradska konferencija Saveza socijalista Zagreb, 1990. – 24 str.
- 4) »Odluka I. Općeg Sabora HDZ, Programske zasade i ciljevi HDZ, Statut HDZ, Izborni proglas, Izborna tijela HDZ«; Zagreb: Hrvatska demokratska zajednica, 1990. – 48 str.
- 5) »Politička načela i prvo saopćenje za javnost«; Zagreb: Zajednički odbor Koalicije narodnog sporazuma, 1990. – 8 str.
- 6) »Programska načela«; Zagreb: Socijaldemokratska stranka Hrvatske, 16. prosinca 1989.
- 7) »Za Hrvatsku, demokraciju, Koaliciju narodnog sporazuma«; Zagreb: Socijaldemokratska stranka Hrvatske, 1990.
- 8) »Izborni program«; Zagreb: GK SKH-SDP, 1990. – 24 str.
- 9) »Program i kandidati Medveščaka za zastupnike u Saboru SRH i odbornike u Skupštini grada Zagreba«; Zagreb: GK SKH-SDP, 1990. – 7 str.

Dnevne novine:

- 1) »Sloboda, čovječanska pravda, mirotvorstvo«; (ISS), »Večernji list«, 10. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 2) »Za miran, sretan život u suverenoj i demokratskoj Hrvatskoj«; (SKH-SDP), »Večernji list«, 12. ožujak 1990., str. 7., Zagreb
- 3) »Istra i otoci u evropskom domu«; (IDS), »Večernji list«, 13. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 4) »Vrijeme nove budnosti«; (HKDS), »Večernji list«, 14. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 5) »Možda se ne zna 1990. Mir u pravdnosti i slobodi (?)«; (HMP), »Večernji list«, 15. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 6) »Mir, sloboda, sigurnost i probitak svima«; (SS-SSII), »Večernji list«, 16. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 7) »Društvo blagostanja i ravnopravnosti«; (SDSH), »Večernji list«, 17. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 8) »Politika je sporedna stvar u životu«; (SSOH), »Večernji list«, 19. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 9) »Na programskim načelima Stjepana Radića«; (HRSS), »Večernji list«, 20. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 10) »Hrvatsko državno pravo temelj slobode, dostojanstva, blagostanja«; (HSP), »Večernji list«, 21. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 11) »Stranka slobode, demokracije i mira«; (HDS), »Večernji list«, 22. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 12) »Stanovništvo Hrvatske i cijelome hrvatskom narodu«; (HDZ), »Večernji list«, 23. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 13) »Za ozelenjen, zdrav i radostan život«; (SZH), »Večernji list«, 24. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 14) »Stranka mladosti i budućnosti«; (DAII), »Večernji list«, 26. ožujak 1990., str. 5., Zagreb

- 15) »Prošlo je vrijeme za zelenu retoriku...«; (ZAZ), »Večernji list«, 27. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 16) »Slobodan pojedinac u slobodnoj Hrvatskoj«; (HSLŠ), »Večernji list«, 28. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 17) »Organizacija osoba, a ne aparata i institucija«; (RUSED), »Večernji list«, 29. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 18) »Sačuvajmo Jugoslaviju«; (JSDS), »Večernji list«, 30. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 19) »Ciljeve ostvarivati demokratskim putem«; (MDS), »Večernji list«, 31. ožujak 1990., str. 5., Zagreb
- 20) »Pravo na razlike, pravo na izbor«; (ADSH), »Večernji list«, 2. travanj 1990., str. 5., Zagreb
- 21) »Stranka budućnosti – sve od čovjeka, sve za čovjeka«; (SJ), »Večernji list«, 3. travanj 1990., str. 5., Zagreb
- 22) »Stranka razumnog izbora«; (SDSH/SDSJ), »Večernji list«, 4. travanj 1990., str. 5., Zagreb
- 23) »Za slobodnu i bogatu Hrvatsku«; (DKS), »Večernji list«, 5. travanj 1990., str. 5., Zagreb
- 24) »Hrvatska – Suverena evropska država«; (GS), »Večernji list«, 6. travanj 1990., str. 5., Zagreb
- 25) »Sloboda, mir, pravda, blagostanje, sigurnost«; (BDS), »Večernji list«, 10. travanj 1990., str. 5., Zagreb
- 26) »Stranka građanske sigurnosti«; (IRS), »Večernji list«, 11. travanj 1990., str. 5., Zagreb

Ostali primarni i sekundarni izvori:

- 1) ĐURIĆ, D., MUNJIN, B., ŠPANOVIĆ, S.: **Stranke u Hrvatskoj**, Radničke novine, Zagreb, 1990.
- 2) **Hrvatski izbori '90, Izborna načela**, Specijalno izdanje »Večernjeg lista«, Zagreb, 1990.
- 3) **Izbori u SR Hrvatskoj 1990**, »Delegatski Vjesnik«, Zagreb, 505/1990.
- 4) Snimanja i analiziranja emisija TV-Zagreb: »Izbori '90«
Organizator emisija: Kulakovski, M.
TV voditelji: Mitrović, L., Matković, D.
Proizvodnja: TVZ
Termin emitiranja: 2. program TVZ, ožujak–travanj 1990.

CONTENT ANALYSIS OF POLITICAL PROGRAMMES AND POLITICAL PARTIES IN CROATIA (THE 1990 ELECTIONS)

VJEKOSLAV AFRIĆ

Faculty of Philosophy, Zagreb

TVRTKO UJEVIĆ

City Libraries, Zagreb

In this paper the results of a content analysis of political parties' election programmes in Croatia are presented, preceded by a short introduction referring to the occurrence of free democratic elections and all their participants.

Outlined in the analysis is the substance of the political ideas offered and also the description of the morphology of the political ideas' market established in the election campaign. The analysis consists of 34 party programmes from which 17 topics have been selected for study.

The results indicate many more similarities than differences among the party programmes. However, the major differences appear where the key topics are concerned, which enables their observation through the following oppositions: federation – confederation, monocentric – polycentric development of Croatia, promotion of national cultural identity – pluralism of national cultures and finally, differing attitudes towards motherhood and abortion.

The most frequent topics appearing in election programmes, according to the results of the analysis are: the civil state (91,2%) and enterprising and economy (70,6%). It is the opinion of the authors that this arises from the abandonment of the one-party monopoly as well as from the overall economic crisis in Croatia.